

ОБУКА ЉУДСЈВА, СНАБДИЈЕВАЊЕ И САНИТЕТСКО ЗБРИЊАВАЊЕ

Борбеној обуци и уопште образовном и политичком раду у јединицама Приморске оперативне групе посвећивана је велика пажња. Борци су се, у затишју, учили руковању оружјем, првенствено новодобијеним, увјежбавали су се зновним борбеним радњама, стражарској служби и, мање, стројевим радњама. Важан вид обуке представљале су анализе тек завршених борби, у којима су /очаване слабости и истицана добра искуства појединаца и јединица. Све је то /лахом извођено у оквиру мањих јединица, али повремено и у оквиру батаљона. У батаљонима и у бригадама организована су савјетовања руководећих кадрова, <оја су доприносила и обучавању тога кадра и унапређењу рада јединица уопште. Гај рад су у доброј мјери поспјешивала и теоријска сазнања која су старјешине :тицале на разним војничким курсевима у бригадама и при штабовима Групе и <орпуса. У ствари, мање тим школовањима, а више праксом у борбама и ис- <уством у њима стеченим, оспособљавани су командири и команданти јединица.

У овом погледу највише успјеха је имала 2. далматинска бригада, Злагодарећи чињеници што је имала више старијих бораца, са великим борбеним /1скуством. Чак су војна обука и уопште активност војног руководећег кадра код -ве једно вријеме били у знатном преимућству над активношћу политичког кадра. Гада, средином 1944. године, то је цијењено као слабост, али се ишло ка њеном превазилажењу појачаном активношћу ових других, а не смањивањем активности првих. То „превазилажење“ је пак текло доста споро.

За обавјештајну службу ПОГ-а не би се могло рећи да је била нарочито /спјешна, особито у првој половини 1944. године. У своме извјештају Централном <омитету КПЈ, од 1. јануара те године, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Дрну Гору каже да овај „сектор рада“ у Црној Гори никад није ни постојао, због мањкања конспирације. „Прије се деконспирише него и што отпочне са задом”.²² Јединице су, додуше, одмах добиле обавјештајне органе, али, нарочито / батаљонима и бригадама, они су своју активност ограничавали на рад патрола л других извиђачких органа. Тек пошто је на курсевима при штабу корпуса приучено неколико отреситијих и сналажљивијих официра, њихов рад је почео цавати извјесне резултате, али никад такве да су се команде на њих са сигур- чошћу могле ослонити. Неријетко су насиједали на непријатељеве дезинфор- лације, у погледу бројности и намјера непријатељевих снага. Па ипак, њихов рад : временом бивао све бољи, јер су се све више ослањали на народ, а понегдје А на људе из непријатељевих редова.

Посебна пажња поклањана је идеолошко-политичком и културно-просвет- ном раду. То је сматрано предусловом да се припадници јединица учине свјесним /1 одлучним борцима за слободу. Успјех тога рада, пак, мјерен је порастом броја припадника Комунистичке партије Југославије њених кандидата и чланова Завеза комунистичке омладине Југославије, квалитетом утицаја тих ор-

Документи централних органа КПЈ, НОР и Револуције 1941-1945, (даље: Документи централних органа), Београд, 1986, књ. 15, бр. 2.

ганизованих бораца на живот и рад јединице, на борбеност и дисциплинованост бораца у првом реду, као и на карактер њиховог односа према народу.

С обзиром на састав групе ове активности су се са различитим успјехом изводиле у појединим јединицама. Наиме, приликом ступања у ПОГ, 2. далматинска бригада имала је око 70 од сто својих бораца учлањених у КПЈ и СКОЈ. Пошто је непосредно прије тога из ове бригаде отишао готово сав руководећи кадар, који је из других бригада у њу дошао приликом формирања, интелектуални ниво организованих бораца био је релативно низак. Бригада је тада имала свега 23 интелектуалца. Због тога квалитет идеолошко-политичког и културно-просвјетног рада ових кадрова није био сразмјеран њиховој бројности, па се настојало да појачањем тога рада, као и преко разних курсева при штабу бригаде, групе, корпуса, а дјелимично и при Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору, тај недостатак надокнади. За то су постојали релативно добри услови. Људство је било веома заинтересовано за све те облике активности, а због умањеног кретања јединица, било је више времена које је томе послу могло да се посвети. Тако је средином године чак до 80 од сто повећан број организованих бораца. Али и код неорганизованих, махом старијих или тек дошлих бораца, ауторитет КПЈ био је велик, јер су је сви осјећали и цијенили као носиоца живота јединице и руководећу снагу покрета уопште. Тако је повећаним интензитетом рада у доброј мјери надокнађивано оно што нивоом општег образовања бораца на други начин није могло да се оствари.

Већ у јесен 1944. године стање у овој бригади се знатно измијенило. Ослобођењем Дубровника и његове околине повећан је прилив нових бораца тако да је бригада достигла бројно стање од преко 2.100 бораца. Упоредо с тим и проценат организованих је смањен на испод 30 од сто. То тим прије што је тада знатан број руководећег кадра из бригаде послат у Далмацију, за новоформиране јединице и органе власти. Због тога се још више осјећала потреба за јачањем у првом реду идеолошко-политичког рада, јер су нови борци дошли с терена којим су током читавог рата господарили окупатори, односно из самих усташких и домобранских јединица и из 369 легионарске („вражје“) дивизије. Тамо су непрекидно били под утицајем фашистичке пропаганде, за коју се зна да је у најцрњем свјетлу приказивала народнослободилачки покрет и његову војску. То је увелико отежавало идеолошко политички рад у бригади. Ипак, двије околности су га олакшавале. Прво, организоване старјешине, мада знатно подмлађени и борци, били су стекли добро искуство у овоме раду и релативно успјешно су га проводили. И, друго, потпуна извјесност да ће крај рата донијети пораз њемачком окупатору и његовим помагачима, чинили су тај рад увјерљивијим и плодотворнијим. Иако је успјешност борбених дејстава бригаде у Боки Которској могла бити боља, ипак се, с обзиром на масовни прилив оваквог људства, резултат тога рада и тада осјетио. Политодјел ПОГ-а, у свом извјештају ЦК КПЈ од 24. новембра 1944, чак каже да су нови борци из домобрана и из „вражје“ дивизије, који су имали добро борбено искуство, у акцијама били „на примјерној висини“, иако су, као и остали тек пристигли борци „били на врло ниском политичком нивоу“.²³

²³

Зборник докумената, XII, 4, 175.

Према овом извјештају, пак, стање у бригади тада није било онакво какво би у једној пролетерској јединици требало да буде. То су, поред оваквог квалитета новог људства, узроковали још и не нарочито добар партијски руководиолац бригаде и у раду доста „лежеран” политички комесар бригаде.

Шеста црногорска бригада на формирању је добила људство из Зетског, Никшићког, Дурмиторског и Комског одреда. Код дијела овог из Комског одреда осјећао се утицај четничке пропаганде, којој су дуже вријеме били изложени.²⁴ Бригада је у почетку имала 84 члана КПЈ, и 13 кандидата. То су били углавном руководиоци јединица и требало је доста времена и напора док политички активирају борацку масу. Тај посао је у почетку био доста шаблонизован. Држана су предавања, на конференцијама читани „политички материјали”, или су по два-три друга припремала политичке „реферате”. Тако је доста дуго већина бораца готово пасивно судјеловала у свему томе. Па ипак, тим радом је постепено обухватан све шири круг бораца и релативно велик број интелектуалаца (којих је у јуну било 69), што је подигло политичку свијест свих припадника јединице. Средином јуна бригада је имала 209 чланова КПЈ, 45 кандидата и 218 чланова СКОЈ-а. Будући да је у бригади било свега 650 бораца, то је износило преко 72 од сто организованих њених припадника.²⁵ Онда је разумљиво што је замјеник комесара бригаде у наведеном извјештају констатовао да се партија већ осјећа као стварни руководиолац живота и рада бригаде. Она је то остала и касније иако је у новоформиране бригаде (10. црногорску и 1. бокелјску) упутила знатан број руководећих кадрова. У наведеном извјештају Политодјела групе, од 24. новембра, истакнуто је да ова бригада „у сваком погледу задовољава”. Иако је добила нове попуне (бројала је 1.300 бораца) и дала толики број руководиолаца другим бригадама, ипак је имала око 50 од сто организованих, *Beti* оспособљених да одговоре обавезама и пресудно утичу на васпитање бораца у јединицама.

Партијско-политички и културно-просвјетни рад у бокелјским батаљонима, а нарочито у одредима, био је нешто мање интензиван него у бригадама ПОГ-а. Људство у тим јединицама углавном је припремано за свестранију активност у бригадама. Тако су у 10. бригаду ушла два батаљона (извиђачки батаљон 2. корпуса, доскора Ударни батаљон Ловћенског одреда и Ударни батаљон Никшићког одреда) са *Beti* припремљеним људством. Али и у ову бригаду, као и у 1. бокелјску, чије су језгро чинила два раније формирана и већ ојачала батаљона, највећи дио људства стигао је непосредно с терена. А обје бригаде су формиране у јеку завршних борби за ослобађења Црне Горе, па нијесу имале довољно времена да се ни војнички ни политички припреме за та дејства. Оне су у тим борбама ипак показивале завидну борбеност, али су имале и сразмјерно много губитака. Ипак, то није ослабило морално-политичко стање код њих, будући да су њихове борбе углавном успјешно завршаване а вођене су у вријеме кад је коначна пobjеда стварно била у изгледу.

²⁴

Документа централних органа, књ. 18, бр. 13, извјештај замјеника политичког комесара 6. бригаде ЦК КПЈ од 10. јуна 1944.

²⁵

Исто.

Тако су ове двије бригаде своју релативно добру војничку физиономију оформиле управо у току борби за ослобађења Црне Горе, у којима су и неки њихови руководиоци, нарочито политички, стицали и неопходна руководилачка искуства. То се односи у првом реду на политичког комесара и помоћника политичког комесара 1. бокељске бригаде, који су до тада били руководиоци на терену а не у војсци.²⁶

За неки особито плодотворан идеолошко-политички и образовни рад стварно нијесу постојали повољни услови. Тамо гдје је било старијих комуниста са развијеном партијском свијешћу, није било ни довољно образованих људи на чију су помоћ могли рачунати, ни довољно литературе којом би се у овом раду могли користити. На другој страни, пак, новодошли интелектуалци нијесу увијек били довољно упућени нити најбоље усмјерени да би били успјешни носиоци тога посла. Због тога је ова активност имала све одлике импровизације. На четним, ријетко батаљонским, конференцијама држана су предавања о политичкој ситуацији, о актуелним питањима изградње војске, народне власти, историје НОР-а. Радни партијски састанци пратили су цјелокупан рад и живот јединице, а теоретски су служили да би се на њима усвајала бар основна знања из теорије марксизма-лењинизма и тако подигла идејно-политичка свијест чланства, па преко њих и свих бораца. За то су коришћени шапирографисани „материјали“, углавном чланци највиших војних и политичких руководилаца покрета и преведени чланци совјетских аутора. Изворних дјела класика марксизма, наравно, није било. Али и да их је било није било услова за њихово изучавање. Коришћени материјали у ствари, били су популаризаторски радови Стаљина и његових сарадника и сљедбеника, дакле стаљинистичке провинијенције. Стаљин је тада, па и дуго иза тога, сматран досљедним настављачем учења Маркса, Енгелса, Лењина (једним од „корифеја марксизма-лењинизма“) па су и ти радови цијењени као најбољи могући у ондашњим условима. Овладати њима значило је стећи солидан основ знања нарочито за нижи руководећи кадар у јединицама.

По четама и батаљонима постојали су културно-просвјетни одбори, који су организовали и водили рад на описмењавању неписмених (преко аналфabetских течајева), организовали предавања о основним појавама и појмовима из разних научних области (историје, географије, физике, астрономије, економског развоја друштва), припремали четне (зидне) и батаљонске (цепне) новине, а преко дилетантских група организовали разне приредбе за војску и мјештани. Одбори, којима су руководили политички комесари чета и батаљона, имали су опсјекне планове. Многи ентузијастички су улагали велики труд да би побудили борце да се сами заинтересују за књигу и читање. И поред лоших услова и малих материјалних могућности, сав овај труд имао је успјеха. Многи млади људи, који су у јединице долазили као чобани или ратари, постали су вјешти и искусни руководиоци јединица, иако нијесу стекли нека широка знања ни из једне од ових области.

²⁶

Зборник докумената, IX, 7, 118, наведени извјештај Политодјела ПОГ-а.

14

Квалитету овога рада пуно је допринио Политодјел ПОГ-а, којим је руководио Никола Гажевић, а чији су чланови, краће или дуже, били Владета Селић, Јово Михаљевић, Новица Перовић, Александар Вукотић и -Вјера Ковачевић.

Снабдијевање јединица, као и народа на слободној територији, пратиле су велике тешкоће. У наведеном извјештају ПК КПЈ од 1. јануара 1944. истицано је да су економске прилике у Црној Гори забрињавајуће. Народ на слободној територији био је исцрпљен, нарочито у шавничком и слободном дијелу Никшићког, Подгоричког и Даниловградског среза. Цетињски, најпасивнији срез, једва је могао да прехрани један батаљон оперативне групе 3. дивизије, који се још тамо задржао. Колашински, Берански и Андријевички срез служили су као база за снабдијевање војске, а најбогатије крајеве Црне Горе, Зету и Бјелопавлиће, контролисао је непријатељ.

Приморска оперативна група се баш нашла у тим најисцрпљенијим и најпасивнијим крајевима, око Никшића и у Катунској нахији.

У наведеном извјештају замјеника комесара 6. бригаде од 10. јуна, констатовано је да су тешкоће у снабдијевању проузроковале неке грешке у фебруару и марту, у односу на народ, јер су оскудијевали и једни и други, а тамо гдје није било одбора, јединице су морале саме да организују снабдијевање.

Овдје ваља рећи да је тих грешака било мање код јединица 2. далматинске бригаде. Ова јединица је сада трећи пут била у Црној Гори. При сваком њеном доласку организовани су посебни састанци на којима су борци упознани са основним питањима из црногорске историје, традиције и менталитета црногорског народа, који високо цијени храброст и борце за слободу. Због тога су нарочито упозоравани да према том народу морају бити веома пажљиви. Говорећи о снабдијевању у својој бригади Филип Јандријевић Брајко каже да су њихови борци „понекад гладовали да се не би замјерили народу а овај је ту пажњу узвраћао добровољним давањем”.²⁷ Што се, пак, тиче оружја и муниције, одјеће, обуће, шаторских крила и ћебади, ова бригада је мање оскудијевала, јер је пред долазак у ПОГ, код Рудог добила богат плијен.²⁸

Трећег априла Покрајински комитет је с разлогом поновио да питање прехране много забрињава. Непријатељи, нарочито четници, у вези с тим су говорили да ће се партизанима вратити 1942. година. „Појаве глади већ се осјекају у народу, а и храна код војске није довољна. Чак и намјераване војне акције имаће поред војничког и економски карактер”.²⁹ Напад на гарнизоне у долини Зете имао је управо такав карактер. А како није успио, стање се доста споро поправљало. Због зиме, лоших саобраћајних и других веза, корпус до априла није могао ничим помоћи. Тада су организоване прве пошиљке. Према сјећањима Петра Ићепановића, било их је из Колашина три-четири. Нешто касније у Велимљу је

27

Филип Јандријевић Брајко, *Опскрба и исхрана, Друга далматинска бригада, 417-431.*

28

Б. Обрадовић, н.д., 425,426.

Документи централних органа, књ. 15, 2.

уређен простор за бацање авионских пошилџки за ПОГ, па су савезници авионима допремали оружје, храну и одјећа, упоредо с тим, неке пошилџке су стизале и из Колашина, а затим са Његовуђе, из корпусних база. Тек по ослобођењу Дубровника створени су повољнији услови за већи дотур савезничке помоћи, а бригаде су добиле и камионе за превоз робе до нижих јединица. Дио јединица, крајем године, добро је снабдијеван и савезничким бродовима, који су стизали у Херцег-Нови и Котор.³⁰

Релативно родна година опоравила је и народ, а он је, нарочито у фази одбране на правцу Даниловград-Никшић, испољио крајње пожртвовање, доносећи јединицама храну од кућа, када због борби није увијек било могућно оорганизовати дотур из Никшића. Тако су се интендантски органи могли више посветити дотуру муниције које је било довољно. Она је довозена камионима до Богетића, затим, колико је било могућно, на коњима и магарадима, а непосредно на положаје износиле су је на леђима млађе жене и нејаке дјевојке. Они нешто јачи, оправљали су путеве.

Удаљавањем од ових база, послије ослобођења Подгорице, наступиле су поново старе тешкоће: зима, отежан дотур, смањене пошилџке из иностранства и чести покрети. То је највише погађало 1. бокелџску и 6. црногорску бригаду, које су на нов тежак поход кренуле са слабом одјећом и обућом. Иначе, интендантски органи су улагали велики напор да своју службу што боље обаве.

Санитетској служби је такође посвећивана велика пажња. Штаб корпуса и штаб 3. дивизије дали су неколико љекара, међу којима и хируршку екипу са три хирурга, да би том службом стручно руководили. По батаљонима и четама радиле су бројне санитеткиње, приучене на кратким курсевима, Оне су водиле рачуна о хигијени појединаца и јединица, о санитетским, углавном хигијенским приликама на терену, о квалитету воде и хране, а главни њихов задатак био је да организују извлачење рањеника, којима су пружале и прву помоћ. Подучавале су и борце како да један другом пруже прву помоћ и извлаче рањенике. У јединицама су одређивани носиоци рањеника, тако да су, уз помоћ народа, рањеници и болесници увијек уредно збрињавани. Бригадне и групна болница су лијечиле лакше рањенике, а оне теже евакуисале у корпусну болницу или, касније, авионима за Италију. А од сваког плијена, при дотуру са стране и у свакој другој прилици при снабдијевању, најбољи дио је одвајан за рањене и болесне.

Захваљујући великом труду овог особља, сваки случај тежег обољења је на вријеме уочен и изолован тако да нигдје није дошло до епидемије.

³⁰

Петар Шћепановић, *Оправка наоружања и снабдијевање наоружањем и муницијом, Шеста бригада, 327.*